

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ГАЛУЗЕВИХ ТЕРМІНОСИСТЕМ ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ КУРСУ „ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ”

„Простором Всесвіт ... охоплює
мене і полинає; думкою я ж
охоплюю його”

Б. Паскаль

Один з сучасних ефективних напрямків аналізу закономірностей організації галузевих термінологічних систем – це систематичний когнітивний аналіз цих систем, розробка комплексного опису, який би вимагав екстралінгвістичні і лінгвістичні характеристики даного термінологічного корпусу. Це дозволяє наглядно показати закономірності формування терміносистем та їх ключові функції: упорядкування знань і концепцій, забезпечення передачі і розповсюдження знань, навичок, технологій.

Ключові слова: термін, терміносистема, концепт, концептуальний аналіз, фрейм.

Використання термінів „когнітивний”, „когніція”, „когнітологія” – це вже не просто данина лінгвістичній моді. Хто може зараз обійтись без аналізу інформації (у нашому випадку мовної), засобів її обробки для різних цілей, тобто мови у дії (суто лінгвістичних або лінгвометодичних)? Як можна зараз обійти проблеми пізнання (cognito) і пізнавання (cognito) при аналізі будь-якого об’єкту? Але ж інформація, її обробка і переробка, незважаючи на різні значення, і є об’єктом когнітивної науки у широкому розумінні

З іншого боку, як можна зараз обійтись без таких термінів, як „концепт”, „концептуалізація”, „концептосфера”, „категоризація”, які експлікують одиниці кванту знань для пізнання і пізнавання (концепт) осмислення нової інформації, яка дозволяє створити концепт (концептуалізація), сукупності концептів даної нації, які створені всіма потенціями концептів тих, для кого ця мова є різною (концептосфери) при теоретичному чи практичному аналізі будь-яких мовних явищ?

О.С. Кубрякова моделює один із головних принципів людського пізнання – принцип контейнера, який водночас є головним принципом як семіотичного, так і когнітивного підходів до мови: опис значення через концептуальні структури, як один з нових підходів до зв’язування значення [3]. Зараз вважається, що концепт-це ніби згорнутий фрейм, який є узагальненою людиною організації значення і який таким чином асоціюється з конкретною мовною одиницею.

Тому при викладанні такої дисципліни, як „Теорія та практика науково-технічного перекладу” або „Термінознавство” неможливо обійтись без елементів когнітивного аналізу, оскільки когнітивний підхід – це заявка „на метод серійного, якщо завгодно, „промислового” рішення задач про мислення людини” [1]. Спробуємо пояснити, чому когнітивний аналіз може стати ефективним засобом не тільки теоретичного, але і практичного оволодіння окремої системи знань.

Розглянемо з цих позицій, наприклад, представлення галузевої терміносистеми. Будь-яка терміносистема – це свідомо створена система, а тому сукупність окремих елементів і дефініцій стає терміносистемою, коли вона стає засобом спілкування, коли між поняттями, їх характеристиками, дефініціями та їх стандартизацією виникають зв’язки і взаємозалежності для досягнення семантичної регулярності та мовної економії. Іншими словами, терміносистема – це систематизована сукупність одиниць термінологічної лексики, яка може відображати базові поняття, категорії, концепти, специфіку об’єктів, процесів, явищ конкретної галузі знань. Формування будь-якої терміносистеми, як відомо, викликано двома передумовами:

- екстралінгвістичними, які пов’язані з необхідністю називати нові реалії, явища, концепти пошук більш ефективних засобів вираження мислі; необхідністю лінгвістичного вираження складності понять різних галузей знань і сфер діяльності та необхідністю в деталізації та ускладненні понять фундаментальних галузей науки;
- лінгвістичними, які пов’язані з різними понятійними відношеннями, які передаються термінологічними сполученнями і з можливістю об’єднання різних компонентів у словосполучення.

По-перше, сьогодні, коли полеміка щодо статусу терміну вже не настільки гостра, як вона була на протязі попередніх 40 років, все ширше використовується точка зору, згідно з якою термін – це слово або словосполучення, яке називає (номінує) поняття якоїсь окремої галузі знань або діяльності, це умовні знаки для передачі деякого об’єму закодованої інформації, яку розуміють ті, хто знає код. Головною ознакою терміна, таким чином, виступає його приналежність до окремої термінологічної системи, оскільки він набуває реального значення тільки в рамках термінології окремої галузі знань. Тобто, термін – це одиниця наукових знань, яка одночасно і домінує об’єкти, факти, явища, процеси. І виступає як засіб пізнання навколишнього світу. Постійно розвиваючись, кожна соціальна сфера діяльності потребує розвитку, розширення, поновлення, уточнення свого термінологічного корпусу, а тому зв’язки між терміноодиницями розширюються і углублюються: відбувається, з одного боку, спеціалізація окремих понять, а з іншого, об’єднання ізольованих понять в окремі тематичні групи (процес категоризації).

По-друге, мова – когнітивна діяльність, яка базується на таких когнітивних здібностях людини, як сприйняття і категоризація; і людина використовує мову, несвідомо використовуючи величезні когнітивні ресурси. Між мислею і словом знаходиться процес номінації, який зв'язує світ дійсності із світом мови і встановлює кореляцію між предметом, явищем, процесом і мовною одиницею, яку вибирають для їх номінації. Згідно з сучасним баченням процесу і продукування мови людина може описувати навколишній світ тільки так, як він відображений в її мозку. Засоби мисленнєвого і вербалізованого конструювання світу залежать від різного ступеню точності, різної точки зору, від вибору перспективи аналізу. Завжди можна сконструювати ситуацію у термінах і поняттях іншої ситуації, оскільки репертуар базових понять у різних мовах значною мірою ідентичний.

По-третє, важливим досягненням сучасної когнітивної науки є вияв закономірностей формування нових знань і понять, потім їх вербалізація, тобто автоматична ментальна операція віднесення об'єкту до окремої категорії. Центральне місце категорії займає прототип, який є референтом категорії, легко впізнається і запам'ятовується, оскільки він вбирає до себе найбільшу кількість із усього комплексу типових рис, які характеризують форму, параметри, функцію, суть даного об'єкту, явища, процесу. Концепти, оперативні одиниці свідомості можуть бути пропозицією (окремою концептуальною структурою), об'єктом, ознакою і фреймом. А ті концепти, які отримали мовну форму, у нашому випадку, терміну виконують функції репрезентації змісту окремого кванту інформації про світ, збереження, накопичення, оперування цією інформацією у мозку людини на протязі її мовленнєвої діяльності.

По-четверте, розуміння і продукування мови відбувається завдяки ряду когнітивних операцій: аналогія, ментальне моделювання, концептуальність категоризації і побудові фреймів. Саме побудова фрейма, як показують дослідження роботи, на базі аналізу термінологічних систем, є ефективною для їх упорядкування (для нових), розуміння їх організації (для „старих”). Ці роботи дуже яскраво і експліцитно показують відповідності між фреймовими представленнями термінології і набором терміноутворюючих засобів, які заповнюють кожен ярус фрейма, показують, що кожен фрейм структурно і концептуально пов'язаний з вищими і нижчими фреймами, яка подібна до організації семантичних мереж.

А тепер подивимося у практичній перспективі на ці теоретичні положення. Для того, щоб зрозуміти, як професійне знання відображається на рідній і на іноземній мовах треба: 1) виділити базові поняття; 2) виявити основні зв'язки у терміносистемі; 3) виявити форми вираження понять; 4) представити у схематичній формі організацію терміносистеми; 5) на основі аналізу галузевих словників і різних типів дискурсів, які експлікують дану галузь знань, виявити корпус термінів [4]. Тобто ми ніби ті кроки, які намітили у попередніх чотирьох етапах, які практично виглядають таким чином:

- екстралінгвістичні характеристики:
 - час появи перших термінів, місце появи перших термінів, причини виникнення терміносистеми; розповсюдження термінології;
- лінгвістичні характеристики:
 - модель утворення терміносистеми; структурні параметри; основні засоби термінотворень; семантичні параметри; експресивні характеристики; системні параметри.

Можливість такого детального україномовного опису кораблебудівної галузі допомогла б, наприклад, зробити об'єктивний аналіз її специфічності з точки зору когнітивних і лінгвістичних особливостей її організації [2].

Бібліографія:

1. Даниленко В.П. Термінологія сучасного мови науки // Терминоведение и терминография в индоевропейских языках. – Владивосток, 1987. – С.61-66.
2. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення // Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – Київ, 2000. – С.145-198.
3. Кубрякова Е.С. Введение. Проблемы представления знаний в языке // Структуры представления знаний в языке. – М.: ИНИОН РАН, 1994. – С.5-32.
4. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. [На матеріалах сучасної газетної публіцистики]: Монографія / За ред. В. Різуна / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – С.52-56.

N. Filippova
National University of Shiabilding

LINGUISTIC AND COGNITIVE BASIS FOR THE ANALYSIS OF TERMINOLOGICAL SYSTEMS AS ONE OF THE ELEMENTS OF “THE THEORY AND PRACTICE OF TECHNICAL TRANSLATION”.

Among the latest possible effective trends in studying the organization of particular terminological systems there is the systematic analysis on the basis of building up the frames of the terminological system, finding out. The role of metaphysical relations in consolidating the system and developing its comprehensive description including extralinguistic and linguistic characteristics of the terminological corps. The analysis may be effectively used as “the skeleton” for the courses “Terminology studies” and “The Theory and Practice of Technical Translation” as it enables to demonstrate the laws regulating the formation of terminological systems and their key functions: systematization of knowledge and related conceptions, provision of the necessary conditions for the distribution and storage of the information. Consequently it enables to provide effective means for effective teaching the courses.

Key words: a term, terminological system, concept, cognition analysis, frame